

HACI BEKTAŞ VELİ'NİN FATİHA TEFSİRİNİN BİLİNMEYEN BİR NÜSHASI

Yaşar ŞİMŞEK*

Öz

Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı Hoca Ahmed Yesevi ile Türkistan'da Türklerin İslamiyet'i benimsemelerini müteakiben 12. asırda başlamış, aynı coğrafyada büyüyüp gelişerek Kaşgar'dan Anadolu'ya kadar geniş bir sahada Türk dinî mefkûresini şekillendirip Yunus Emre ve Mevlana ile Anadolu'da kurulmaya başlayan dinî ve içtimaî hayatı derinden etkilemiştir. Türkistan coğrafyasındaki Yesevilik hareketinden etkilenerek Anadolu'da büyük etkiler bırakmış, düşünceleri ve bıraktığı manevî miras bugüne ulaşmış mutasavvıflardan biri de Hacı Bektaş Veli'dir. Hünkâr'ın Makâlât, Şathiye, Hacı Bektaş'ın Nasihatleri, Besmele Tefsiri, Hadis-i Erbain Şerhi, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye adlı eserlerinin dışında bir de Fatihâ Tefsiri bulunmaktadır. Bu tefsire ilk defa Hüseyin Özcan tarafından İngiltere'de rastlanmış, araştırmacı eseri Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunduğu diğer nüsha ile karşılaştırmalı olarak yayımlanmıştır. Biz bu makalede, eserin İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda bulduğumuz nüshası üzerinde duracak, nüshanın diğer iki nüsha ile farklarını ve benzerliklerini göstermeye çalışacağız. Nüsha, daha önce yayınlanan nüshalardaki birtakım eksik noktaları tamamlamakta, bu nüshanın yayını ile Hacı Bektaş Veli'nin Fatihâ Tefsiri metni tam olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli, tefsir, Fatihâ tefsiri

AN UNKNOWN PRINT OF THE TAFSIR OF FATIHA BY HADJI BEKTASH VELI

Abstract

Religious-Mystical Turkish Literature begins with the adoption of Islam under the leadership of Hodja Ahmad Yassawi in Turkestan in the 12th century, develops in the same geography extending from Kashgar to Anatolia, shapes Turkish religious aims and the religious and social lives established in Anatolia and deeply affects Yunus Emre and Mevlana. It has a great impact on Anatolia by being impressed by the movement of Yassawiyya in Turkestan geography, and Hadji Bektash Veli is one of the mystics whose thoughts and spiritual heritages have reached today. He has the Tafsir of Fatihâ apart from his other works such as Makâlât, Shathiyye, Advice of Hadji Bektash, Besmele Tafsir, Commentary of Forty Hadiths, Makâlât-ı Gaybiyye and Kelimât-ı Ayniyye. Hüseyin Özcan first encountered this tafsir in England, and published the work by comparing it with another print found in Sulaimaniya Library. In this article, we will focus on the print that we have found in Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library and try to demonstrate the similarities and differences between

* Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırıkkale/Türkiye, ysimsek55@gmail.com
DOI: 10.12973/hbvd.77.188

these two prints. The print completes the missing point in the previous one, and the Tafsir of Fatiha by Hadji Bektash Veli comes out with the help of this print in an exact way.

Keywords: Hadji Bektash Veli, tafsir, tafsir of Fatiha

1. Giriş

Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı Hoca Ahmed Yesevi ile Türkistan'da Türklerin İslamiyet'i benimsemelerini müteakiben 12. asırda başlamış, aynı coğrafyada büyü-yüp gelişerek Kaşgar'dan Anadolu'ya kadar geniş bir sahada Türk dinî mefkûresini şekillendirip, Yunus Emre ve Mevlana ile Anadolu'da kurulmaya başlayan dinî ve içtimalî hayatı derinden etkilemiştir. Türkistan coğrafyasındaki Yesevilik hareketinden etkilenerek Anadolu'da büyük etkiler bırakmış, düşünceleri ve bıraktığı manevî miras bugüne ulaşmış mutasavvıflardan biri de Hacı Bektaş Veli'dir.

Asıl adı Bektaş olan Hacı Bektaş Veli'nin babasının adı Velâyetnâme'de Musayü's-Sanî oğlu İbrahim-i Sanî olarak geçmektedir. Kaynaklarda kendisinin Horasanlı olduğu, Horasan havalisinden Anadolu'ya 13. yüzyılda geldiği bildirilmektedir. Doğum tarihi olarak ise kesin bir bilgiye rastlamamaktayız. Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelişi Velâyetnâme'de şeyhi olan Ahmed Yesevi'nin onu Anadolu'ya göndermesi ile açıklanmaktadır (*bk.* Duran 2007: 28). Ancak Hacı Bektaş Veli gibi hayatı hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığımız Ahmed Yesevi'nin doğumunun daha erken bir dönemle tarihlen-dirilmesi Velâyetnâme'de geçen bilginin hatalı olduğunu göstermektedir. Bu bilgiyi A. Güzel, *Hacı Bektaş Veli, Ahmed Yesevi'nin halifesi olan Lokman Perende'nin talebesidir* şeklinde düzeltmektedir (Güzel 1994: 15). Velâyetnâme'de Hacı Bektaş Veli'nin yolculuğuna başladıktan sonra, Horasan'dan Mekke, Medine, Necef, Kudüs, Halep'e ve Elbistan'a gittiği ve daha sonra Anadolu'da Sulucakarahöyük'e geldiği belirtilir (Duran, 2007). Hacı Bektaş Veli'nin hayatı hakkında doğum tarihinden ölüm tarihine, soy kütüğünden Yeniçeri Ocağı ile ilişkilerine kadar bilim âleminde pek çok tartışma yapılmıştır. Bu tartışmaların çıkış noktası Hacı Bektaş Veli hakkında kaynaklarda yeterince bilgi bulunmaması, bulunan bilgilerin ise tartışmaya açık ya da başka bilgiler ile çelişkili olmasındandır. Burada konumuz gereği bu tartışmalara değinilmeyecek, Hünkâr'ın eserleri hakkında çok kısa bir bilgi verildikten sonra asıl konumuz olan Hacı Bektaş Veli'nin Fatiha Tefsirine geçilecektir.

Hacı Bektaş Veli hakkında araştırma yapan uzmanlar Makâlât, Şathiye, Hacı Bektaş'ın Nasihatleri, Besmele Tefsiri, Hadis-i Erbaın Şerhi, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye adlı eserlerin ona aitliği konusunda yaygın bir kanaate sahiptir (Özcan, 2008: 39). Ahmed Yesevi, Yunus Emre, Mevlana *vd.* gibi dinî-tasavvufî Türk edebiyatının öncülerinden olan Hacı Bektaş Veli'nin eserleri Arapça, Farsça ve Türkçedir. Dönemin siyasi, idarî, sosyolojik ahvali Türkçe yanında Arapça ve Fars-

çanın kullanılma zaruretini beraberinde getirmiş olsa da Hünkâr'ın Türkçe eserleri sade, anlaşılır ve metaforik bir üslupla kaleme alınmıştır. Bu eserlerin bizzat Hacı Bektaş Veli'nin elinden mi çıktığı yoksa müritleri tarafından daha sonra mı yazıldığı konusunda net bir fikre varmak zordur. Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen eserler arasında konu, konunun işleniş tarzı, eserlerde benzer cümle ve ibarelere rastlanması, eserlerin muhtemel bir ana kaynağa dayanabileceği fikrini doğurmaktadır.

2. Hacı Bektaş Veli'nin Fatıha Tefsiri

Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen Fatıha Tefsirinden ilk defa Baha Said'in Türk Yurdu'nda yayınlanan makalesinde bahsedilmiştir. Baha Said'in makalesinde verdiği bilgiye göre tefsirin bir nüshası Tire'de muhafaza edilmekte imiş. Bu bilgiden hareketle Esat Coşan ve Bedri Noyan bahsi geçen tefsiri yerinde aramış, fakat herhangi bir izine rastlayamamışlardır. Hüseyin Özcan ise, İngiltere'de British Museum Library'de eserin bir nüshasına rastlamış, daha sonra bu nüshayı Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulduğu nüsha ile karşılaştırmalı olarak *Hacı Bektaş Veli'nin Fatıha Tefsiri* (Özcan, 2008) adıyla yayımlanmıştır. Çalışma, Özcan tarafından *Hünkâr'ın Fatıha Tefsiri* adıyla bir kitap olarak da yayımlanmıştır (Özcan, 2012). Fatıha Tefsirinin bulunduğu yazmada eserin başında *Sultân el-Hacı Bektâşu'l-Horasânî rahmetullâhi aleyh ol dîn çerağı imân nûrınun bağı erenlerün turağı şöyle beyan kıılır kim* ifadeleri yer almaktadır. Bu bilgi ve tefsirin Besmele Tefsiri ile benzerlikler göstermesi eserin Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğunu göstermektedir (Özcan, 2008).

3. Nüshanın Tavsifi

Bizim tanıtacağımız nüsha İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda Bel_Yz_K.00905/01 demirbaş numarası, 297.21297.21 1 yer numarası ile fıkıh risalelerinin bir araya toplandığı bir ciltte, *Hazâ Tefsîr-i Fâtihatü'l-Kitâb* adıyla kayıtlıdır. Tefsir, 1b-9a varakları arasında, 13 satır nesih yazı ile siyah, yeşil ve sarı mürekkep kullanılarak kaleme alınmıştır. Cilt ölçüleri 200*140, yazı ölçüleri 195*80'dir.

Tefsir peygambere naat bölümü ile başlamaktadır. Naat bölümünden hemen sonra Hz. Peygamber'in miraca çağırılması ve burada gördükleri anlatılmaktadır. Tefsire göre Hz. Peygamber 4. kat göğe erdiğinde bir ses duyar. Sesin kaynağını Cebraîl'den sorar. Cebraîl, peygambere, Âdem peygamber yaratılmadan önce Tanrı'nın bir kuyu yarattığını bu kuyuya o zaman düşmeye başlayan taşın kuyunun dibine peygamberin gelişine mukabil ulaştığını söylemektedir. Tefsirde bu kısa hikâyeye dışında miraç hadisesi üzerinde durulmamaktadır. Bu hikâyeden hemen sonra tefsirin ana bölümü gelmektedir. Tefsirde Fatıha suresinde geçen kelimelere verilen anlamlar şöyledir:

Sözcük	Atatürk Nüshası
e' ūzū bi'llahi	şığındum tañrıya
mine'ş-şeytāni'r-racīm	ol sürilmiş şeytāndan daħı divlerden
bi-smi-llāhi	başladum tañrı adıyla
er-raħmani	mihri bāndur
er-raħīm	esirgeyici ve bağışlayıcıdur
el-ħamdülillāhi	şükr tañrıyadır
rabbi'l-ālemīne	ol ki ālemleri yaratdı
er-raħmani'r-raħīm	raħmet kııl daħı bağışla
mālik-i yevmi'd-dīn	ol cezā iħsān güninde ķādī olasıñ
ıyyāke na' būdū	saña tıparuz
ıyyāke nesta' īn	senden yardım dilerüz
iħdinā'ş-şırāta'l-mustaķīm	gönderivir bizi ol tığrı yola
şırāta'l-lezīne	ol kişilerüñ yolına ki
en' amte' aleyhim	ni' metiñü bularuñ üzerine arturduñ
ğayri'l-mağdüb-i' aleyhim	kıılmağıl bizi ol hışma dutulmuş kişilerden
velā'd-dāllīn	kıılma bizi azğunlardan

4. Tefsirin Kaynakları

Tefsirin ana bölümü 3a vırağının 8. satırı ile 4a vırağının 2. satırı arasında kalmaktadır. Bu satırdan sonra eserde 3 tane hikâyeye yer verilmektedir. 3. hikâyede Enes ibn-i Mālik'in hadis eserine atıf vardır. Eserin son bölümünde Kur'an'da geçen kelimelerde harf, harflerin sayısı ve sıralamasından hareketle birtakım çıkarımlarda bulunmaktadır: *el-ħamd beş ħarfdür namāz daħı beş vaķtdür her kim bu beş vaķt namāz içinde bu beş ħarfı oķusa namāzda taķşirlik oldıysa ol beş ħarf ħürmetine Tañrı te'ālā bağışlaya Allah üç ħarfdür üçi bişe ķatsa sekiz olur uçmaķ daħı sekizdür ve her kim bu sekiz ħarfı oķusa ħaķ tebareke ve te'ālā ol sekiz ħarf ħürmetine sekiz cennet aña vire rabbe'l-ālemīn on ħarfdür onı sekize ķatsa on sekiz olur ħaķ te'ālā on sekiz biñ ālem yaratdı [...] sekiz ħarfı oķusa ħaķ te'ālā on sekiz biñ ālem ħalkıçün şevāb vire er-raħmani'r-raħīm on iki ħarfdür on sekize ķatsa otuz olur şırāt köprüsi otuz biñ yıllık yoldur her kim bu otuz ħarfı oķusa şırātı yıldır[ım] gibi geče mālīk-i yevmi'd-dīn on iki ħarfdür otuzā ķatsa kırık iki olur her kim bu kırık iki ħarfı oķusa kırık iki biñ yıl tāt kılmışça şevāb vire. Bu durum tefsirin Hurufi kaynaklarından beslendiğini göstermektedir. Tefsirde bu kaynaklardan*

yararlanılmış olursa da *Kur'an'ı Kur'an ile açıklama* şeklinde bir yöntem de başvurulmuştur. Yani anlatılan bir hikâyeye delil, yine Kur'an'dan bir sure veya ayet ile gösterilmektedir. Mesela, tefsirde Hz. Peygamber'in miraç hadisesi anlatılırken Hz. Peygamber ve Cebrail arasında geçen “kuyu” hadisesinde böyle bir kuyunun varlığı Meryem suresinin 59. ayeti kanıt gösterilerek verilmektedir: *cebrā'il eytdi Tañrı te'ālā kelām u qadīm içinde ol kuyunuñ vaşfin eytdi qavlehu te'ālā fesevfe yelqavne gayyan didi*. Özellikle ilk tefsirlerde karşımıza çıkan nüzul sebebi açıklamaları bu tefsirde de varken sünnete ve sahabe sözlerine istinatların olmaması bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Buna göre tefsirin kaynaklarını Kur'an-ı Kerim, Malikî hadisler ve Hurufî kaynaklar olarak sayabiliriz. Tefsir, bu özelliklerinden dolayı ne tam bir rivayet tefsiri ne de tam bir dirayet tefsiridir.

5. Nüshanın Önemi ve Diğer Nüshalardan Farkları

Üç nüsha da Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini göstermektedir. Ancak eserlerin istinsahı çok geç bir dönemde de yapılmış olabilir. Atatürk Kitaplığı nüshasında aynı cilt içinde aynı kâğıda aynı yazı ile yazılmış *Hazā Kitāb-ı Risāle-i Hamd* adlı risalenin 10b varağında şöyle bir ifade geçmektedir: ... *i'tikād bābında ve ibādet bābında lisān-ı türki üzre nice risāle te'lif olunmuşdur huşuşa Birgivi Muhammed Efendi rahmetu 'aleyhi...* Görüldüğü üzere risalede Birgivi Muhammed Efendi'nin adı geçmektedir. Birgivi, 16. yüzyılda dünyaya geldiğine göre Atatürk Kitaplığı nüshası 16. yüzyıldan önce kopyalanmış olamaz. Yani eserlerin Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini göstermesi istinsahın erken bir dönemde yapıldığını göstermez. Atatürk Kitaplığı nüshası 16. yüzyıldan sonra istinsah edilmiş olsa da diğer iki nüshaya göre daha arkaik özellikler barındırmaktadır. Nüshada Türkçe kelime sayısı diğer iki nüshaya göre fazladır. Özellikle naat bölümünün British Museum Library (=BML) nüshasına göre daha kısa ve seçilen kelimelerin Türkçe olması dikkat çekicidir. Atatürk Kitaplığı nüshasında *muhammed-i muştāfā šalātu'r-raḥman-i 'aleyhi şeker ağzından incü dışından ipar sözünden* şeklinde geçen cümlede *şeker ağzı*, diğer nüshalarda *lafz-ı gevher-bār* ile karşılanmış, *incü dış* ve *ipar söz* eksik bırakılmıştır. Burada *ipar* şeklinde yazılan sözcük, DLT'de *ipar ~ yıpar* şeklinde “misk” anlamında kayıtlıdır (DLT 972). Atatürk Kitaplığı nüshasında geçen arkaik kelimelerden biri de *geleci* sözcüğüdür. Sözcük, 4a varağının 3-4-5. satırlarında şu şekilde geçmektedir: *bölükile bir fātiha oğumağıla hālīkile nice geleci kılursın bir dünyā begiyle geleci itseñ sevinürsün imdi ol pādīşāhlar pādīşāhiyla geleci kılıcaq nite tã'ate had olmayasın*. “Konuşmak, sohbet etmek” anlamına gelen sözcük Türk dili tarihinin en eski kelimelerinden biridir. Sözcük, ilk defa Tabgaç Hanedanlığı tarihi olan Wei Şu'da k'ih-wan-çên < *k'iet-mi^wan-çin şeklinde transkripsiyonlanan,

Moğolcada *kelemürçi* “çevirmen” anlamına gelen, DLT’de “konuşma ve söz” anlamıyla da kayıtlı (DLT 701) olan sözcüğün Oğuz Türkçesindeki biçimidir. Bugün ise Çuvaş Türkçesinde *kala-* biçiminde yaşamaktadır (bk. Tekin, 1993: 30-31). Sözcüğün kullanım alanı Eski Anadolu Türkçesinden sonra zayıflamıştır. Atatürk Kitaplığı nüshasındaki *geleci kıl-*, ve *geleci it-* diğer iki nüshada hep Arapça + Türkçe *kelimât it-* ile karşılanmıştır. Diğer iki nüshada Arapça/Farsça ile karşılanan sözcükler Atatürk Kitaplığı Nüshasında çoğunlukla Türkçe bir sözcükle karşılanmaktadır: *āvāz - ün*; *cehennem - tamu*; *īmān getürmek - tañrı(yı) birle-*; *afv eyle- - bağışla-*; *hağ - tañrı vb.* gibi.

Atatürk Kitaplığı Nüshasının diğer iki nüshadan önemli bir farkı da diğer iki nüshada unutilan, eksik bırakılan ya da atlanan bazı sözcük ve cümlelerin bu nüshada tam olmasıdır. Mesela, diğer iki nüshada ... *ol vaqt dañı Ādem peygāber yaradılmadı idi dibine dañı şimdi irdi* şeklinde geçen cümlede *yaradılmadı idi* den sonra *ol vaqtden berü aşığa giderdi* eksik bırakılmıştır. Atatürk Kitaplığı Nüshasından hareketle cümlelerin şöyle olduğu anlaşılmaktadır: *ol vaqt dañı Ādem peygāber yaradılmadı idi ol vaqtden berü aşığa giderdi uş şimdi aşığa dibine irdi*. Bunun gibi 43 örnek tespit ettik, fakat Atatürk Kitaplığı Nüshasının diğer iki nüsha ile karşılaştırmalı metnini verdiğimiz için bunları yeniden zikretmeyeceğiz. Bu nüsha, diğer iki nüshanın eksiklerini tamamlasa da 5a varağından 5b varağına geçilirken 1 veya 2 sayfası eksik bırakılmış ya da daha sonra ciltten koparılmıştır. İkinci ihtimal daha kuvvetlidir, çünkü nüsha kenarlarında çoban vardır ve bu çoban 5a varağından sonra gelen varakla uyuşmamaktadır.

Nüshada Hz. Peygamber ve Cebrail arasında geçtiği rivayet edilen “kuyu hadisesi”nde de diğer iki nüshadan birtakım farklar vardır. Atatürk Kitaplığı Nüshasında ilgili yer *Tañrı te‘ālā tamu içinde bir kuyu yaradı adı ğayyādur buyurdi ol kuyuyu biñ yıl kızdurdılar kızıl oldu ve biñ yıl dañı kızdurdılar ağ oldu ve biñ yıl dañı kızdurdılar kapkara oldu ol qaralıkda kaldı* şeklinde iken diğer iki nüshada ... *Hağ sübhānehū ve te‘ālā cehennemde bir kuyu yaradı aña ğayyā diyü ad virdi buyurdi ol kuyuyu biñ yıl kızdurdılar kapkara oldu biñ yıl dañı kızdurdılar kıpkızıl oldu yine buyurdi biñ yıl dañı kızdurdılar appağ oldu* şeklindedir. Renk sırasının farklı olması nüshalar arasında bir kopukluk olduğunu göstermektedir. Ayrıca burada karşımıza çıkan renk adlarının kızıl, ak ve kara olması Türk destan geleneğinin dinî rivayetlere yansımaları olarak da yorumlanabilir. Şöyle ki Dede Korkut hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Bogaç Han Boyu hikâyesinde oğlu kızı olmayan kara otağa, kızı olan kızıl otağa, oğlu olan ak otağa oturtulmuştu (bk. Ergin, 1989: 78). Renklerin metaforik anlamları da düşünüldüğünde Atatürk Kitaplığı Nüshasındaki sıralamanın daha makul olduğunu da söyleyebiliriz. Çünkü tefsire göre Cebrail,

Hz. Peygambere namazı kasıtlı olarak terk edenlerin bu kuyuya atılacağını bildirmektedir. Buna göre “kötü” *ak* ile değil *kara* ile simgelenmektedir.

Sonuç olarak, Hacı Bektaş Veli'nin Fatiha Tefsirinin Atatürk Kitaplığı Nüshası diğer iki nüshadaki birtakım eksiklikleri tamamlamakla birlikte eserin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Eserin muhakkak başka nüshaları da olmalıdır, ancak bunlar henüz yayınlanmış veya bilim âlemine tanıtılmış değildir. Nüshalar arasında ciddi farklar olmasa dahi ileride eserin muhtelif nüshalarına ulaşılması durumunda bunlar mutlaka tanıtılmalı, diğer nüshalardan farkları ortaya konmalıdır. Anadolu'da yapılan diğer tefsirler ile Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen tefsir arasında bir bağlantı olup olmadığı da yapılması gereken işlerden biridir. Hacı Bektaş Veli'nin tefsirinin halk arasında ne kadar yayıldığı ve Alevi-Bektaşî cemaatlerine ulaşip ulaşmadığı bu çalışmalar sonunda belli olabilir.

İBB Atatürk Kitaplığı Nüshasının Transkripsiyonlu-Tenkitli Metni

[1b] (1) Hazā Tefsīr-i Fātihatü'l-Kitāb¹

(2) Bi-smi'llāhi'r-raḥmān'ir-raḥīm

(3) Kāle'n-nebiyyü şallā'llahu² 'aleyhi ve's-sellem leyletü'l-urūc bī- (4) ile's- semā'ir-rābi'at-i feseme't-i fihi şavtan 'azīman³ ve (4) şadr-i bevr-i 'ālem seyyid-i veled-i āde[m] ol mefḥar-i mevcūdāt-ı şefi'-i (5) ümmet serheng-i kıyāmet ol şadr-i şuffa-i şāfā ol mäh-i (6) kubb-e-i vefā Muhammed-i Muştāfā şalātu'r-raḥman-i 'aleyhi şeker ağzından⁴ (7) incü dışından⁵ ipar^{6*} sözünden şöyle beyān kıılır kim (8) ol gice kim Tañrı te'ālā resülullahı mi' rāca kığırdı⁷ (9) dördinci kat⁸ göge iricek⁹ bir katı ün¹⁰ işitdüm ol (10) anuñ heybetinden¹¹ dükeli firiştelere yüzün düşdiler¹² (11) ben eytdüm¹³ ay qarındaşum Cebrā'il¹⁴ bu ün ne ündür didüm¹⁵ (12) Cebrā'il¹⁶ eytdi yā resülullah şöyle bilgil ki¹⁷ Tañrı [2a] (1) te'ālā tamu¹⁸ içinde bir kuyu yaradı adı¹⁹ ğayyādur buyurdu²⁰ (2) ol kuyuyu biñ yıl kızdurdılar kıızıl oldı²¹ ve biñ yıl (3) dağı kızdurdılar aq²² oldı ve²³ biñ yıl dağı kızdurdılar kapkara²⁴ (4) oldı ol qaralıkda kaldı²⁵ dağı eytdi kim ol kuyunun içinde (5) bir yılan yaradı eger anuñ ağzından bir katre²⁶ dünyā deñüzine (6) düşeydi²⁷ ağı olaydı andan resül ḥazreti 'aleyhi's-selām (7) eytdi bu ün ol kuyunun nesindendür didi (8) andan Cebrā'il eytdi²⁸ ol kuyuyu kızdururken ağzından (9) bir taş içine düşdi idi²⁹ ol vaqt dağı Ādem peygāMBER yaradılmadı idi ol vaqtden berü aşığa giderdi uş³⁰ (10) şimdi aşığa dibine irdi bu ün anuñ ünidür didi (11) andan peygāMBER ḥazret-i 'aleyhi's-selām eytdi³¹ yā qarındaşum (12) Cebrā'il ol kuyunun vaşfin ne katı söyledüñ [2b] (1) gönüm korqđı didi³² ol kimüñ yiridür didi Cebrā'il eytdi Tañrı (2) te'ālā kelām u kadīm içinde ol kuyunun vaşfin eytdi kavlehu (3) te'ālā *fesevfe yelqavne ğayyan*^{33*34} didi ve bir yirde dağı *kad te-*

*beyyene 'r-ruşdü mine 'l-ğayy*35* (4) didi andan Cebrā' il eytdi³⁶ yā Muḥammed³⁷ bu ḡayyā ol³⁸ kişilerün³⁹ (5) yiridür kim Tañrı⁴⁰ te' ālānuñ ni' metin yir olsa ve 'özri olmasa⁴¹ (6) ve dünyā işine meşğül olsa⁴² beş vaqt namāzı kılmasa⁴³ anlaruñ (7) yiri ḡayyādür⁴⁴ didi andan resül buyurdı⁴⁵ *men tereke 'ş-şalāte müte' ammiden fekad kefere* (8) ya' ni her kim kaşdıla namāzı ter[k] eylese⁴⁶ ol kişi (9) kāfirdür⁴⁷ andan eytdi namāz dīnün diregidür⁴⁸ daḡı her kim Allahuñ (10) ni' metin⁴⁹ namāz kılrsa anuñ ni' metin arturur⁵⁰ nitekim Ḳur'ān anda (11) buyurdı⁵¹ *le' in şekertüm le ezidenneküm*^{52*} çün⁵³ ni' mete şükr eylemeye⁵⁴ (12) ol ni' meti andan alur⁵⁵ nitekim Ḳur'ānda buyurdı⁵⁶ *vele' in kefertüm inne 'azābī le şedidün*^{57*} (13) namāz kılmasa⁵⁸ anuñ dīni yıkılır⁵⁹ şöyle **[3a]** (1) bilgil kim⁶⁰ Mūsāya⁶¹ münācātı Ṭūr ta[...]⁶² münācātı od⁶³ (2) içinde virdi ve Yūnusa⁶⁴ münācātı balık karnında virdi (3) ve Yūsufa⁶⁵ münācātı kuyu içinde virdi ve⁶⁶ Muḥammed Muştafā(4)ya münācāt gökler içinde virdi ve ümmetine münācātı (5) [namāz içinde] virdi her kim namāzı kılrsa Tañrıya⁶⁷ gelecı kıl-mış⁶⁸ (6) gibidür çün Tañrıya şenā kılur kaçan bir kul namāza tursa (7) elin kaldursa⁶⁹ Allah u ekber dise dimekdür ki ey yüce (8) Tañrı⁷⁰ eger ben ma' şiy-yet⁷¹ deñizine düşdümse⁷² sen çıkar- (9) ḡıl⁷³ dir andan namāza başlar ider kim *e' ūzū* şıḡındum (9) *bi'llahi* Tañrıya⁷⁴ andan Ḥālīk eydür⁷⁵ ey kulum kimden korka- (10) rsın kul eydür *mine 'ş-şeytāni 'r-racīm* ol sür- (11) ilmiş şeytān-dan⁷⁶ daḡı divlerden andan başlar eydür (12) *bi-smi-llāhi*⁷⁷ başladum Tañrı⁷⁸ adıyla *er-raḡmani* ki⁷⁹ mihr-i bāndur **[3b]** (1) *er-raḡīm* esirgeyici ve baḡışlayıcıdur andan kul⁸⁰ (2) *el-ḡamdülillāhi* ya' ni şükr Tañrıyadır Ḥālīk⁸¹ eydür yā kulum kankı Tañrıya (3) şükr kılursın⁸² dir kul eydür *rabbī 'l- 'ālemīne* ol ki 'ālemleri (4) yaratdı şükür kılurın⁸³ kul eydür *er-raḡmani 'r-raḡīm* raḡmet kıl daḡı (5) baḡışla dir Ḥālīk eydür [...] ⁸⁴ kılaysın ne[*yi*] baḡışlayın (6) kul eydür *mālīk-i yevmi 'd-dīn* ol cezā iḡsān [...] ⁸⁵ (7) olasın anda raḡmet kıl ve anda uçmak⁸⁶ baḡışla⁸⁷ yine (8) kul eydür *ıyyāke na' būdü* saña tıparuz ve *ıyyāke nesta' in* daḡı (9) senden yardım dilerüz Ḥālīk eydür ne yardım dilersin (10) kul eydür *ihdīnā 'ş-şırāta 'l-mustaḡīm* gōnde[ri]vir bizi ol (11) toḡrı yola⁸⁸ *şırāta 'l-lezīne* ol⁸⁹ kişilerün yolına ki⁹⁰ *en' amte* (12) 'aleyhim ni' metinü bularuñ⁹¹ üzerine arturduñ *ḡayri 'l-* (13) *maḡdüb-i 'aleyhim* kılmaḡıl⁹² bizi ol ḡışma du- **[4a]** (1) tulmuş kişilerden *velā 'd-dāllīn* kılma bizi azḡunlardan (2) kul eydür⁹³ *āmīn* Ḥālīk eydür eyle olsun ey kullarum (3) bölükile bir fātīḡa okumaḡıla⁹⁴ Ḥālīkile⁹⁵ nice gelecı kılursın⁹⁶ (4) bir dünyā begiyle gelecı itseñ⁹⁷ sevinürsün⁹⁸ imdi ol pād- (5) işāhlar pādīşāhiyla gelecı kılcaḡ⁹⁹ nite¹⁰⁰ tā' ate (6) ḡad olmayasın¹⁰¹ bilgil ki *el-ḡamd* süresi yidi āyettür (7) her kim bu yidi āyeti oḡursa¹⁰² yidi tıamudan āzād ola¹⁰³ (8) inşā' allahu te' ālā¹⁰⁴ *Hikāyet105* Tañrı te' ālā fātīḡayı (9) viricek iblīs mel' ün yas dutdı¹⁰⁶ aḡladı¹⁰⁷ çü (10) yası fātīḡa dirildi¹⁰⁸ şordılar ki niçün aḡlar- (11) sın saña ne geldi¹⁰⁹ mel' ün cevāb eyle[*yi*]virdi¹¹⁰ kim (12) bundan artuḡ daḡı¹¹¹ ne gele kim¹¹² bugün Muḡamme-

de fātiha (13) sūresi endi Muḥammedūn ümmeti okusadur¹¹³ ben **[4b]** (1) ben anları azduramazam imdi¹¹⁴ ey mü'min beşāret (2) olsun seni kim her kim [...] ¹¹⁵ Tañrı birlese¹¹⁶ (3) peygāmbəri ḥaḳ resūl bilse namāz kılsa Tañrı te'ālā¹¹⁷ (4) [...] ¹¹⁸ yitmiş¹¹⁹ rahmet perdesin kıla her perde¹²⁰ ara- (5) lıgı yitmiş¹²¹ yıllık yol ḳadarı¹²² ola *Hikāyet*¹²³ ḥaberde (6) gelmişdür ki Ḳayşer-i Urum ḳatında biti yazdılar Mu'āviye (7) ḳatına viribidiler ki baña cevāb virgil ki sizūn (8) Ḳur'ānda ḳanḳı sūrede yidi ḥarf yoḳdur diyü¹²⁴ Mu'āviye (9) biti cevābından 'āciz ḳaldı durdı¹²⁵ 'Alī ḳatına var- (10) dı¹²⁶ sū'āl itdi ki¹²⁷ yā 'Alī Ḳur'ānda ḳanḳı sūrede (11) yidi ḥarf yoḳdur didi 'Alī¹²⁸ eyitdi fātiḥada¹²⁹ yidi (12) ḥarf yoḳdur didi çok 'acāyip didi andan biti (13) yazdılar ki fātiḥada yidi ḥarf yoḳdur diyü biti Ḳayşer-i **[5a]** (1) Rūm eyitdi bu ki ulu 'ālim cevābidur didi¹³⁰ evvel ḥarf-i ة yoḳdur ki ṭamunuñ bir adı caḥīmdür¹³¹ el-ḥamd sūre- (3) sin oḳıyan caḥīme girmeye üçinci خ yoḳdur ki ṭamunuñ bir adı ḥalāḳdur¹³² el-ḥamd oḳuyan ḥalāḳa (4) girmeye dördüncü ع yoḳdur ṭamunuñ bir adı [zaḳ] ḳūmdur (5) el-ḥamd oḳuyan girmeye¹³³ bişinci ش yoḳdur şin şerdür¹³⁴ el-ḥamd oḳuyan şerre uğramaya altıncı ظ yoḳdur ṭamunuñ (6) bir adı lazzādur el-ḥamd oḳuyan lazzā ṭamusına¹³⁵ girmeye (7) yidinci ف yoḳdur ف firāḳdur el-ḥamd oḳuyan firāḳa¹³⁶ (8) hemīşe rāḥmet içinde ola¹³⁷ inşā'allah u te'ālā (9) *Hikāyet* Enes ibn-i Mālik'den rivāyet eydür resūldan (10) şöyle işitdüm şordum ki¹³⁸ Cebrā'ıl¹³⁹ fātiḥanuñ (11) faẓlın ne ḳadardur evvel¹⁴⁰ fātiḥatü'l-kitāb ikinci **[5b]**¹⁴¹ (1) ümmü'l-ḳurān üçüncü seb'a'l-meşāni dördüncü sūretü's-şifā (2) bişinci esāsü'l-ḳur'ān altıncı ḳışmatu's-şalāt¹⁴² yidinci sū- (3) sūretü'l-kenz sekizinci sūretü'l-medīne toḳuzuncü sūretü'n- (4) nūr onıncü el-ḥamd sūresi gel imdi bu on (5) aduñ her birinde bir ḥikāyet¹⁴³ vardur amma ol ḳalemiñe levḥ-i (6) maḥfūzda yazdı budur peygāmberlere evvel daḥı fātiḥa indi ve evvel namāz içinde fātiḥa oḳundu¹⁴⁴ anuñçün fātiḥatü'l- (7) kitāb dirler ikinci ümmü'l-ḳur'ān¹⁴⁵ dirler ümmü'l-ḳur'ān (8) dimek zir[ā]kim ḳamu kitāblaruñ aşıldur üçüncü seb'a'l-meşāni (9) dirler zirā kim degme rik'atde bir fātiḥa oḳunur (10) oḳunduğıçün ve daḥı anuñçün seb'a'l-meşāni (11) cümle sūreler gökden bir kez indi bu sūre iki (12) kez indi bir kez [...] yidi āyetdür yidi ḥarf anda **[6a]**¹⁴⁶ (1) zirā kim ṭamu adlarından ol ḥarfler vardur ṭamu ḥarfın (2) buña revā görmedi kim fātiḥa oḳuyanı nite revā göre fātiḥa (3) oḳuyanlar ṭamuya girmiserdür¹⁴⁷ resūl ḥazret-i 'aleyhi's- (4) selām buyurdu kim¹⁴⁸ ḥaḳ te'ālā baña iki nūr viribidi¹⁴⁹ kim (5) hiç ayruḳ¹⁵⁰ peygāmberlere virmedi evvel fātiḥa sūre- (6) sidür ikinci el-baḳara sūresidür ve ammā ḳısmetu's-şalā'at (7) dirler anuñçün kim ḥaḳ tebāreke ve te'ālā fātiḥa sūresin (8) kendünile ḳulları arasında ḳısmet eyledi yarusın (9) kendi şenā ḳıldı ve yarusın oḳuyanlara du'ā ḳıldı (10) ve ammā sūretü'l-kenz anuñçün dirler ki tebāreke ve te'ālā (11) Muḥammed-i Muştafā ḥazretlerine 'aleyhi's-selām nice (12) çünkim fātiḥa sūresin virdi¹⁵¹ minnet eyledi (13) didi kim *veleḳad āteynāke seb'an mi-*

ne'l-meşānī ve'l-ḳur'āne'l-azīm^{152*} [6b] (1) ve ammā sūretü'n-nās anuñçün dirler¹⁵³ kim enās dimek bünyād (2) olur ve her nesnenüñ bünyādı vardur gök-
lere bünyādı beyte'l- (3) ma^c mürdur ve yir bünyādı ka^c bedür ve uçmaḳ bün-
yādı cennet-i (4) ^c adndur ṫamunuñ bünyādı hāviyedür ve kitāblar bünyādı (5)
furḳāndur¹⁵⁴ ve furḳānuñ bünyādı fātiḫa sūresidür resül (6) ḫāzret-i ^c aley-
hi's-selām buyurdi¹⁵⁵ Tevrīt ve Zebūr ve İncil (7) içinde ne kim yād kıldıysa¹⁵⁶
dükelinüñ¹⁵⁷ ma^c zisin Ḳur'ān içinde (8) yād kıldı ve ne kim Ḳur'ānda yād
kıldıysa ḫamusın fātiḫa (9) içinde yād kıldı ve fātiḫa her kim oḫursa¹⁵⁸ (10)
İncil Tevrīt Zebūr Furḳān oḫumuş müzdin bula didi (11) ve daḫı bir dürlü beşā-
ret oldur kim¹⁵⁹ el-ḫamd beş ḫarfdür (12) namāz daḫı beş vaḫtdür her kim bu
beş vaḫt namāz (13) içinde¹⁶⁰ bu beş ḫarfı oḫusa namāzda taḫşirlik oldıysa
[7a] (1) ol beş ḫarf ḫürmetine Tañrı¹⁶¹ te^c ālā baḫışlaya¹⁶² Allah (2) üç ḫarfdür
üçü bişe ḫatsa sekiz¹⁶³ olur uçmaḳ (3) daḫı sekizdür¹⁶⁴ ve her kim bu sekiz ḫar-
fı oḫusa ḫaḫ tebareke¹⁶⁵ (4) ve te^c ālā ol sekiz ḫarf ḫürmetine¹⁶⁶ sekiz cennet
añā (5) vire ve buyura kim her ḫanḳı [...] oḫuya öḫirsün (6) diye ḫisābsız ve
^c azābsız¹⁶⁷ rabbe'l-^c ālemīn on ḫarfdür (7) onı sekize ḫatsa on sekiz olur ḫaḫ
te^c ālā on (8) sekiz biñ ^c ālem yaratdı [...] sekiz ḫarfı oḫusa (9) ḫaḫ te^c ālā on
sekiz biñ ^c ālem ḫalkıçün¹⁶⁸ şevāb (10) vire *er-raḫmani'r-raḫīm* on iki on iki
ḫarfdür on sekize ḫatsa otuz¹⁶⁹ (11) olur şırāt köprüsi otuz biñ yıllık yoldur her
kim bu otuz (12) ḫarfı oḫusa şırātı yıldır[ım] gibi geçe *mālik-i yevmī'd-dīn*
(13) on iki ḫarfdür otuza ḫatsa kırḳ iki olur her kim [7b] (1) bu kırḳ iki ḫarfı
oḫusa kırḳ iki biñ yıl tā^c at¹⁷⁰ (2) kılmıḫa şevāb vire¹⁷¹ *ıyyāke na'budū* sekiz
ḫarfdür kırḳ iki ikisine (3) ḫatsa elli¹⁷² olur kıyāmet günü elli biñ yıldur¹⁷³ nite-
kim (4) Ḳur'ānda buyurdi: *fi yevmin kāne miḫdāruhu ḫamsīne elfe senetin*^{174*}
(5) zīre kim bu elli ḫarfı oḫusa kıyāmet güninde ḫaḫ te^c ālā (6) gölge vire¹⁷⁵ ve
ıyyāke ne'sta'in on bir ḫarfdür elliye ḫatsa altmış bir¹⁷⁶ olur ḫaḫ te^c ālā yirde
ve gökde¹⁷⁷ (7) altmış bir¹⁷⁸ deñiz yaratdı her kim bu altmış [bir] ḫarfı oḫusa
(8) ol deñizler ḫaṫresince şevāb vire¹⁷⁹ *ihdinā's-şırāte'l-mustakīm* (9) on toḫuz
ḫarfdür altmış bire ḫatsa seksen¹⁸⁰ (10) olur her kim bu seksen ḫarf oḫusa sek-
sen (11) biñ yıl¹⁸¹ gündüz oruç dutup gecesi tā^c at (12) kılmıḫa şevāb vire¹⁸²
şırāta'illezīne en^c amte ^c aleyhim [8a] (1) on toḫuz ḫarfdür seksenne ḫatsa toḫ-
san (2) toḫuz olur¹⁸³ toḫuzan ismi va[...] ism-i ā^c zam (3) dirler her kim bu
toḫsan toḫuz ḫarfı oḫusa ḫaḫ (4) te^c ālānuñ toḫsan toḫuz adın oḫumuşça (5)
şevāb vire¹⁸⁴ ya^c ni her kim toḫsan toḫuz adı oḫusa (6) [s]ürüsüz ḫisābsız uç-
maḫa gire¹⁸⁵ (7) *ḡayri'l-maḫdūbi* ^c aleyhim on beş ḫarfdür toḫsan [toḫuza] (8)
ḫatsa yüz on dört ḫarf olur her kim (9) bu yüz on dört ḫarfı oḫusa Ḳur'ān yüz
(10) on dört sūredür dükelinis¹⁸⁶ oḫumuşça (11) şevāb vire¹⁸⁷ *velā'd-dāllin* on
ḫarfdür yüz (12) on dörde ḫatsa yüz yigirmi dört olur (13) ḫaḫ te^c ālā yüz yi-
girmi dört biñ¹⁸⁸ peyḫāmer [8b] (1) yaratdı her kim fātiḫa sūresin¹⁸⁹ oḫusa ol
(2) peyḫāmerler şevābınca şevāb vire^{190 191} *amīn* dört (3) ḫarfdür her kim bu

dört harf okusa dört dür- (4) lü kerāmet bula evvel cān niza' ı āsān ola ikinci (5) gūr 'azābın görmeye üçüncü gūrından kōpıcağ (6) aña uçmağ muştulayalar dördüncü uçmağa gire (7) ve bilüñ ey mü'minler fātīha süresin oğumağ (8) her kişilerün yoludur rabbe'l-'ālemīn bizimçün şifā (9) virmişdür sevgilüdür ve Qur'ān hāzretinün (10) muğaddimesidür ve oruç tūtanlaruñ tokluğudur (11) ve ğarībleruñ ve za'ifleruñ yarıcısidür (12) ve teşneleruñ rāhatıdır ve yoğsullaruñ ni' metidür (13) ve müşebbiħleruñ tesbīhidür ve 'āşileruñ rahmetidür [9a] (1) ve günāh deñizine ğarğ olanlaruñ kırtarıcısidür āmīn (2) yā mu'ini ve yā hādī'l-muđallīn temmet.

Sonnotlar

- ¹ Süleymaniye Nüshasında (=SN) eserin adı *Hazā Tefsīrū'l-Havādīs* şeklinde kayıtlıdır.
- ² SN'de *şallā'llahu* eksik.
- ³ British Museum Library'de (=BML) naat bölümü *el-ħamdüllilāhi rabbi'l-'ālemīn ve's-şalātu ve's-selāmu 'alā ğayri ğalğihī muħammedin ve ālihi ecma'īn ve 'emmā ba'du ol şadr-i bedr-i 'ālem...* şeklindedir.
- ⁴ BML'de *lafz-ı gevher-i bārından* şeklinde yazılmış.
- ⁵ BML ve SN'de *incü dışından* eksik.
- ^{*} ıpar ~ yıpar “misk”. Divānu Lugāti't-Türk'te *yıpar* şeklinde aynı anlamda kayıtlıdır (bk. DLT 972).
- ⁶ BML ve SN'de peygamberin ağzından anlatım varken, burada sadece olaya atıf vardır: *ol gice kim Ğağ subħānehū ve te'ālā beni mi' rāca kığırdı*.
- ⁷ BML'de *ğat* eksik.
- ⁸ BML'de *erdüğümde*; SN'de *varıcak* şeklinde.
- ⁹ BML ve SN'de *ün* sözcüğü yerine hep *āvāz* sözcüğü kullanılmış.
- ¹⁰ SN'de *ğatılığından* şeklinde.
- ¹¹ SN'de *yüzü koyun düştüler* şeklinde.
- ¹² BML'de *cebrā'il 'aleyhi's-selāma şordum*; SN'de *cebrā'il 'aleyhi's-selāma eyitdüm* şeklinde.
- ¹³ BML'de *yā aħī* şeklinde.
- ¹⁴ BML ve SN'de *didüm* eksik.
- ¹⁵ BML ve SN'de *cebrā'il* eksik.
- ¹⁶ BML ve SN'de *şöyle bilgil kim* eksik.
- ¹⁷ BML'de *cehennem* şeklinde.

- ¹⁸ BML’de *aña*; SN’de *ol kıyunuñ adı* şeklinde.
- ¹⁹ BML’de *ğayyā diyü ad virdi buyurdı*; SN’de + *haç te’ālā*.
- ²⁰ BML ve SN’de *kapkara oldı* şeklinde.
- ²¹ BML ve SN’de *kıpkızıl oldı* şeklinde.
- ²² BML ve SN’de + *yine buyurdı*.
- ²³ BML ve SN’de *appağ* şeklinde
- ²⁴ BML ve SN’de *ol qaralıqda qaldı* eksik.
- ²⁵ BML ve SN’de + *ağu*.
- ²⁶ BML ve SN’de *düşdi* şeklinde.
- ²⁷ BML ve SN’de *andan resül hażreti ‘aleyhi’s-selām eytdi bu ün ol kıyunuñ nesindendür didi andan cebrā’ıl eytdi* eksik.
- ²⁸ BML ve SN’de *bir taş qopdı ıdı* şeklinde.
- ²⁹ BML ve SN’de *ol vaqıtden berü aşığa giderdi uş* eksik.
- ³⁰ BML *hażret-i resül (a.s.) eytdi* şeklinde.
- ³¹ BML ve SN’de *göñlüm korqdı didi* eksik.
- * Meryem/59.
- ³² BML’de *tañrı te’ālā kelām u kadīm içinde ol kıyunuñ vaşfin eytdi kavlehu te’ālā fesevfe yelkavne ğayyan didi* eksik. SN’de ise *haç te’ālā kelām-ı kadiminde anuñ vaşfin didi fesevfe yelkavne ğayyan* şeklinde.
- * Bakara/256.
- ³³ BML ve SN’de *andan cebrā’ıl eytdi* eksik.
- ³⁴ BML ve SN’de *yā resülullah* şeklinde.
- ³⁵ BML ve BN’de *şol* şeklinde.
- ³⁶ BML ve SN’de *kişiniñ* şeklinde.
- ³⁷ BML ve SN’de *haç* şeklinde.
- ³⁸ BML ve SN’de olsa ve ‘özri olmasa eksik.
- ³⁹ BML ve SN’de *ola* şeklinde.
- ⁴⁰ BML ve SN’de *kılmaya* şeklinde.
- ⁴¹ BML ve SN’de *anlaruñ yiri ğayyādur* eksik.
- ⁴² BML ve SN’de *andan şoñra hażret-i resül eytdi* şeklinde.
- ⁴³ BML ve SN’de *itse* şeklinde.

- ⁴⁴ BML ve SN'de *kāfir olur* şeklinde.
- ⁴⁵ BML'de *şükridür* şeklinde.
- ⁴⁶ BML ve SN'de + *yise*.
- ⁴⁷ BML ve SN'de *artar* şeklinde.
- ⁴⁸ BML ve SN'de *hağ celle buyurur* şeklinde.
- * İbrahim/7.
- ⁴⁹ BML ve SN'de + *ve her kim*.
- ⁵⁰ BML'de *şükrlemesi* şeklinde.
- ⁵¹ BML ve SN'de *ol ni' met andan alınur* şeklinde.
- ⁵² BML ve SN'de *nitekim kur'ānda buyurdu* eksik.
- * İbrahim/7.
- ⁵³ BML ve SN'de + *deyü buyurulmuş ve dağı şöyle bilgil kim*.
- ⁵⁴ BML ve SN'de *dini yoğdur* şeklinde.
- ⁵⁵ BML ve SN'de + *hağ subhānehü ve te'ālā*.
- ⁵⁶ BML ve SN'de *mūsā peygambere* şeklinde.
- ⁵⁷ BML ve SN'de + *tağında virdi ve İbrāhīm peygambere*.
- ⁵⁸ BML'de *mescitler* şeklinde.
- ⁵⁹ BML ve SN'de *yūnus peygambere* şeklinde.
- ⁶⁰ BML ve SN'de *yūsuf peygambere* şeklinde.
- ⁶¹ BML ve SN'de + *iki ciğān fağri*.
- ⁶² BML'de *hağ te'ālā* şeklinde.
- ⁶³ BML'de *kelimāt itmiş*; SN'de + *kendisinden tañrıya şenā kıtur*.
- ⁶⁴ BML ve SN'de *çün tañrıya şenā kıtur kaçan bir kul namāza tursa elin çaldursa yerine her kişi kim namāza girse* ifadesi var.
- ⁶⁵ BML ve SN'de *dise dimekdür ki ey yüce tañrı* eksik.
- ⁶⁶ SN'de *günāh* şeklinde.
- ⁶⁷ SN'de *ğarğ oldumsa* şeklinde.
- ⁶⁸ BML'de *sen iğrāc eyle* şeklinde.
- ⁶⁹ BML ve SN'de *e'üzübillāhi ya'ni şığındım sen tañrıya* şeklinde.
- ⁷⁰ BML ve SN'de *andan* eksik. *hālik eydür* yerine *hağ te'ālā eydür* yazılmış.

- ⁷¹ BML’de *ol sürülen şeytândan*; SN’de *ol sürülmüş iblîsden* şeklinde yazılmış.
- ⁷² SN’de *bi-smi’llâhi’r-raḥmâni’r-raḥîm başladum tañrı adıyla demek olur* şeklinde.
- ⁷³ BML’de *allâh* şeklinde.
- ⁷⁴ BML ve SN’de *er-raḥmâni’r-raḥîm* açıklanıyor.
- ⁷⁵ BML ve SN’de *andan kul yerine yine başlayup* yazılmış.
- ⁷⁶ BML ve SN’de *ḥaḳ* şeklinde.
- ⁷⁷ BML ve SN’de *yâ kulum ḳanḳı tañrıya şükr kılungsın* yerine *nice tañrıya eydersin* ifadesi var.
- ⁷⁸ BML ve SN’de *yaratdı şükür kılungsın* yerine *yaradan ve besleyen* ifadeleri var.
- ⁷⁹ BML ve SN’de + *ḳandan raḥmet kılam neyi bağışlayayın*.
- ⁸⁰ BML ve SN’de + *ol cezâ iḥsân güninde ḳâḏi*.
- ⁸¹ BML ve SN’de *uçmağı* şeklinde.
- ⁸² BML ve SN’de *bağışlağıl* şeklinde.
- ⁸³ BML ve SN’de *bizi toğrı yola kılağızla* şeklinde.
- ⁸⁴ BML ve SN’de *şol* şeklinde.
- ⁸⁵ BML ve SN’de + *kılavuzla*.
- ⁸⁶ BML ve SN’de *anlaruñ* şeklinde.
- ⁸⁷ BML ve SN’de *kıлмаğıl* eksik.
- ⁸⁸ BML ve SN’de *ḳul eydür* eksik.
- ⁸⁹ BML ve SN’de *bölükile bir fâtiḫa oḳumağıla* yerine *mü‘minler ma‘lûm oldu ki fâtiḫa oḳumak* yazılmış.
- ⁹⁰ BML *allâhıla* şeklinde, SN’de *tañrı ile* şeklinde.
- ⁹¹ BML ve SN’de *kelimât itmek* şeklinde.
- ⁹² BML ve SN’de *kelimât itseñ* şeklinde.
- ⁹³ BML ve SN’de *sevinürsiz* şeklinde.
- ⁹⁴ BML ve SN’de *kelimât itmege* şeklinde.
- ⁹⁵ BML ve SN’de + *niçün sevinmezsiz*.
- ⁹⁶ BML ve SN’de *meşğül olmayasız* şeklinde.
- ⁹⁷ BML ve SN’de *oḳısa* şeklinde.
- ⁹⁸ BML ve SN’de *yidi ḫamudan âzâr ola* yerine *ḥaḳ te‘âlâ anı yidi ḫamudan âzâd eyleye* yazılmış.

- ⁹⁹ BML ve SN'de *inşā' allahu te'ālā* eksik.
- ¹⁰⁰ Metnin bundan sonraki bölümü rivāyetlerdir. BML ve SN'de *şöyle rivāyet iderler kim* ile başlamaktadır.
- ¹⁰¹ BML ve SN'de *fātiha sūresi indügi vaqt iblis 'aleyhi'l-la'ne yas tutdı* şeklinde.
- ¹⁰² BML ve SN'de + *ziyāde*.
- ¹⁰³ BML'de *mecmū' tevābi' yanına*; SN'de *çerisi katına* şeklinde; ayrıca *fātiha dirildi* eksik.
- ¹⁰⁴ BML ve SN'de *saña ne geldi* eksik.
- ¹⁰⁵ BML ve SN'de *cevāb virdi* şeklinde.
- ¹⁰⁶ BML ve SN'de *dağı* eksik.
- ¹⁰⁷ BML'de ne ola; SN'de *ne musibet gele* şeklinde.
- ¹⁰⁸ BML'de *oқыya*; SN'de *uçmağa giriserler ben onlara tākat idemezüm* şeklinde.
- ¹⁰⁹ BML ve SN'de + *gerek*.
- ¹¹⁰ BML ve SN'de + *şıdıklı ihlāşıla*.
- ¹¹¹ Tanrıyı bir bilmek. BML ve SN'de *īmān getürmek* şeklinde.
- ¹¹² BML ve SN'de *hağ te'ālā* şeklinde.
- ¹¹³ BML ve SN'de + *tamuyıla anuñ arasında* şeklinde.
- ¹¹⁴ BML ve SN'de *yitmiş biñ* şeklinde.
- ¹¹⁵ BML ve SN'de *perdenüñ* şeklinde.
- ¹¹⁶ BML ve SN'de *yitmişbiñ* şeklinde.
- ¹¹⁷ BML ve SN'de *kadarı* eksik.
- ¹¹⁸ Yukarıda belirtildiği gibi rivāyet bölümleri Atatürk Kitaplığı Nüshasında *Hikāyet* şeklinde bölümler açılarak verilmektedir. Bu bölümler BML ve SN'de *hikāyetde şöyle rivāyet eydürler ki* şeklinde verilmiş.
- ¹¹⁹ Aynı yer BML ve SN'de şöyle: *kayşer-i rüm mu'āviye'ye mektüb gönderdi kim kur'an'da kanğı süredür kim anda yedi harf yoğdur.*
- ¹²⁰ Aynı yer BML ve SN'de şöyle: *mu'āviye āciz kaldı turdı.*
- ¹²¹ Aynı yer BML ve SN'de şöyle: *hazret-i 'alī kerrema'llahu veche katına geldi.*
- ¹²² BML ve SN'de *eyitdi* şeklinde.
- ¹²³ BML ve SN'de *'alī* eksik.
- ¹²⁴ BML ve SN'de *el-hamdülillāhi* şeklinde.
- ¹²⁵ BML ve SN'de *çok 'acāyip didi andan biti yazdılar ki fātiha'da yidi harf yoğdur diyü biti kayşer-i rüm eyitdi bu ki ulu 'ālim cevābıdur* eksik.

- ¹²⁶Burada müstensih tarafından bir hata yapılmış. Mebhuz ad *şebūr* olacak.
- ¹²⁷Nüşhalar arasında rivayetlerin birbirine karıştırıldığı anlaşılmaktadır. BML ve SN'de *hı* harfi yerine *cim* harfine geçilmiş: *ikinci cimdür şamunuñ bir adı cehennemdür*. Bu ad BML ve SN'de *hāvīye* şeklinde geçmekte.
- ¹²⁸BML ve SN'de + *zakḫuma*.
- ¹²⁹BML ve SN'de *şamunuñ bir adı şirkdür* şeklinde açıklanmış.
- ¹³⁰BML ve SN'de *lazḫāya* şeklinde.
- ¹³¹BML ve SN'de + *girmeye*.
- ¹³²BML ve SN'de *hemīşe rāḫata ulaşa* şeklinde.
- ¹³³BML ve SN'de *Enes bin Mālik şöyle rivāyet ider kim ḫāzret-i resūlu'llahu 'aleyhi ve's-sellem'e şordum ki* şeklinde.
- ¹³⁴BML ve SN'de *cebrā'īl* eksik.
- ¹³⁵SN'de + *ḫaḫ te'ālā altı nesneyi dost dutdı el yumağı evvel neye sürerse bereketlenür ikinci şabır kıлмаğı nitekim ḫur'an'da yād kıldı innellāhe yūhibbu's-sābirin üçüncü sünnet ve farīḫayı işleyeni dost idindi uçmağa atā virdi dördüncü tevekkül etmeyi dost edindi cümle işi bitirmek için bu yön oldu delīli ḫur'ānda ve men yetevekkel 'ale'l-lāhi fehūve ḫaşbūhū bişinci şükür kılanı dost edindi ni'met artuğın aña virdi delīli ḫur'ānda le in şekertüm le ezinde'nneküm ve daḫı bil kim fātiḫanıñ on adı vardır.*
- ¹³⁶BML ve SN'de yer alan şu uzun bölüm Atatürk Kitaplığı Nüşhasında olmamasından dolayı bir sayfanın kayıp olduğu anlaşılmaktadır:
Enes ben Cebrā'īle şordum ki fātiḫanuñ şevābı ne ḫadardur resūl eydür ya enes ben cebrā'īl'e şordum cebrā'īl mikā'īle şordı mikā'īl isrāfīle şordı isrāfīl levḫe şordı levḫe ḫaleme şordı ḫalem eytdı yā levḫ ben şunu bilürim ki ḫaḫ te'ālā yiri yaratdı nidā geldi kim yaz yā ḫalem ben eytdüm ilāḫī ne yazayım nidā geldi kim yaz el-ḫamdü süresin rabbi'l-'ālemīni çün yazdum bundan bir nūr şıçradı 'arşa ḫoḫandı iki pāre oldı bir pāresinden cemī' firīşteleri yaradı ve bir pāresinden sekiz cennet yaradı yine nidā geldi kim yaz yā ḫalem ben eytdüm ilāḫī ne yazayım nidā geldi kim yaz er-raḫmāni'r-raḫīm çün yazdum benden bir nūr şıçradı 'arşa ḫoḫandı raḫmet denizin andan yaratdı mü'mīler cānin şormaḫıçün nidā geldi yaz yā ḫalem ben eytdüm yā rabbi ne yazayım nidā geldi kim yaz māliki yevmi'd-dīn çün yazdum benden bir nūr şıçradı 'arşa ḫoḫandı 'adli deñizin andan yaradı kāfirlere adli eylemek için yine nidā geldi ki yaz yā ḫalem ben eytdüm ilāḫī ne yazam nidā geldi kim yaz iyyākena'būdū ve iyyākene'sta'in çün yazdum bundan bir nūr şıçradı 'arşa ḫoḫandı tevḫīd deñizin andan yaradı yine nidā geldi kim yaz yā ḫalem eytdüm ki ne yazayım nidā geldi ki yaz ihdine's-şirāta'l-müstaḫīme çün yazdum benden bir nūr şıçradı 'arşa ḫoḫandı şarāban ḫahūr andan yaratdı yine nidā geldi kim yaz yā ḫalem ben iytüm ne yazayım ḫitāb geldi kim yaz şirāta'l-leḫzīne en 'amte 'aleyhim çün yazdum bundan bir nūr şıçradı 'arşa ḫoḫandı rızḫı andan yaradı on sekiz biñ 'ālem ḫalḫına rızḫı virmek için yine nidā geldi ki yaz yā ḫalem ben eytdüm ilāḫī ne yazayım nidā geldi ki yaz ḫayri'l-maḫḫūbi 'aleyhim çün yazdum bundan zülmet şıçradı biñ yıl hevāda ma'allāḫ ḫurdı yine indi ḫıyāmet günü andan yaradı yine nidā geldi yaz yā ḫalem ben eytdüm yā rabbi ne yazayım ḫitāb-ı 'izzinden erişdi kim

yaz vele'd-ḡāllīn çün yazdum bundan bir pāre od şıçradı biñ yıl hevāda ma'allaḡ ṭurđı yine indi ṭamu andan yaradıldı daḡı.

¹³⁷BML ve SN'de *temmetü's-şalāt* şeklinde.

¹³⁸BML ve SN'de *rahmet* şeklinde.

¹³⁹BML ve SN'de *ḡazret-i resūl şallallāhu 'aleyhi ve's-selleme evvel fātiḡa nāzil oldı* şeklinde.

¹⁴⁰BML ve SN'de *seb'a'l-meşānī* şeklinde.

¹⁴¹Çoban *yoḡdur* yazılmış. Bir yaprak eksik olmalı.

¹⁴²گرمی سردر

¹⁴³BML ve SN'de *oḡunduḡıçün ve daḡı anuñçün seb'a'l-meşānī cümle sūreler gökden bir kez indi bu sūre iki kez indi bir kez [...] yidi āyetde yidi ḡarf anda zīrā kim ṭamu adlarından ol ḡarfler vardur ṭamu ḡarfīn buña revā görmedi kim fātiḡa oḡuyanı nite revā göre fātiḡa oḡuyanlar ṭamuya girmiserdüür resūl ḡazret-i 'aleyhi's-selām buyurđı kim eksik.*

¹⁴⁴BML ve SN'de *virđi* şeklinde.

¹⁴⁵BML ve SN'de *ayruḡ* eksik.

¹⁴⁶BML ve SN'de *evvel fātiḡa sūresidür ikinci el-baḡara sūresidür ve ammā kısmetu's-şalavat dirler anuñçün kim ḡaḡ tebāreke ve te'ālā fātiḡa sūresin kendünile ḡulları arasında kısmet eyledi yarısın kendi şenā ḡıldı ve yarısın oḡuyanlara du'a ḡıldı ve ammā kısmetu's-şalavat anuñçün dirler ki tebāreke ve te'ālā muḡammed-i muştafā ḡazretlerine 'aleyhi's-selām nice çünkim fātiḡa sūresin virđi eksik.*

* Hicr/87.

¹⁴⁷BML ve SN'de *levḡ-i maḡfūzda sūretü'n-nās dirler* şeklinde.

¹⁴⁸BML ve SN'de *ḡur'āndur* şeklinde.

¹⁴⁹BML ve SN'de *ḡazret-i resūl sallallāhū 'aleyhi ve's-sellem eydüür* şeklinde.

¹⁵⁰BML'de *zıkr itdiyse* şeklinde.

¹⁵¹BML ve SN'de *mecmū'ı* şeklinde.

¹⁵²BML ve SN'de *yād ḡıldı ve ne kim ḡur'ānda yād ḡıldıysa ḡamusın fātiḡa içinde yād ḡıldı ve fātiḡa her kim oḡursa eksik.*

¹⁵³BML ve SN'de *ve daḡı bir dürlü beşāret oldur kim eksik.*

¹⁵⁴BML ve SN'de *her kim bu beş vaḡt namāz içinde eksik.*

¹⁵⁵BML ve SN'de *ḡaḡ* şeklinde.

¹⁵⁶BML ve SN'de *'afv eyleye* şeklinde.

¹⁵⁷BML ve SN'de + *ḡarf*.

¹⁵⁸BML ve SN'de *olur uçmaḡ daḡı sekizdür* eksik.

¹⁵⁹BML ve SN'de *tañrı te'ālā* şeklinde.

¹⁶⁰BML ve SN'de *ol sekiz ḡarf ḡürmetine* eksik.

¹⁶¹BML ve SN'de *kim her ḡankı [...] oḡuya ... * diye ... * 'azābsız* eksik.

¹⁶²BML ve SN'de *ḡaḡıncı* şeklinde.

¹⁶³BML ve SN'de + *ḡarf*.

¹⁶⁴BML'de ' *ibâdet* şeklinde.

¹⁶⁵BML ve SN'de *bula* şeklinde.

¹⁶⁶BML ve SN'de + *harf*.

¹⁶⁷SN'de *elli biñ yıllık yoldur* şeklinde.

* Mearic/4.

¹⁶⁸BML'de *kıyâmet islerinden şaklaya* şeklinde.

¹⁶⁹BML ve SN'de + *harfdür*.

¹⁷⁰BML ve SN'de *yirde ve gökde* eksik.

¹⁷¹BML ve SN'de *bir* eksik.

¹⁷²BML ve SN'de *bula* şeklinde.

¹⁷³BML ve SN'de + *harf*.

¹⁷⁴BML 'de *seksen yıl*; SN'de + *gecesi iâ'at kılmışça*.

¹⁷⁵BML ve SN'de *bula* şeklinde.

¹⁷⁶BML ve SN'de *seksenne kıtsa toksan toköz olur* eksik.

¹⁷⁷BML ve SN'de *bula* şeklinde.

¹⁷⁸BML ve SN'de *ya'ni şeksüz ve şüphesüz ehl-i cennetdür* şeklinde.

¹⁷⁹BML ve SN'de *kur'an yüz on dört süredür dükelisin* eksik.

¹⁸⁰BML ve SN'de *bulur* şeklinde.

¹⁸¹BML'nin bundan sonraki kısmı eksiktir.

¹⁸²SN'de + *tamām*.

¹⁸³SN'de *bula* şeklinde.

¹⁸⁴Bu bölümden sonrası SN'de de eksik. SN'de bu bölümden sonra dua kısmına geçilmiştir.

Dua kısmı şöyle: *ilâhî sen mağrûm eyleme yazanı oқыanı ve cemî' müslimanları yâ ilâhî yâ pâdişâhlar pâdişâhi bi ħurmeti'n-nebiyyi bi rahmetike rabbe'l-'âlemîn*.

Kaynakça

- COŞAN, E. (1996). *Makâlât*. Ankara:TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DLT = ERCİLASUN A. B., AKKOYUNLU Z., *Divānu Lugātî't-Türk, (Giriş, Metin, Çeviri, Notlar, Dizin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- DURAN, H. (2007). *Firdevsî-i Rûmî, Velâyetnâme*. Ankara: TDV Yayınları
- DURAN, H. (2009). *Besmele Tefsiri*. Ankara: TDV Yayınları.
- ERGİN, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- GÜZEL, A. (1994). Hacı Bektaş-ı Velî'nin Hayatı ve Eserleri, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 1, s. 15-21.
- ÖZCAN, H. (2008). Hacı Bektaş Veli'nin Fatıha Tefsiri, *Milli Folklor*, S. 80, s. 39-52.
- ÖZCAN, H. (2012). *Hünkar'ın Fatıha Tefsiri*. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- ÖZCAN, N. (2010). *Hadis-i Erbaîn Şerhi*. İstanbul: Akademik Eksen Yayınları.
- TEKİN, T. (1993). *Hunların Dili*. Ankara: Doruk Yayınları.

EK 1: Orijinal Metin

1b-2a

2b-3a

3b-4a

4b-5a

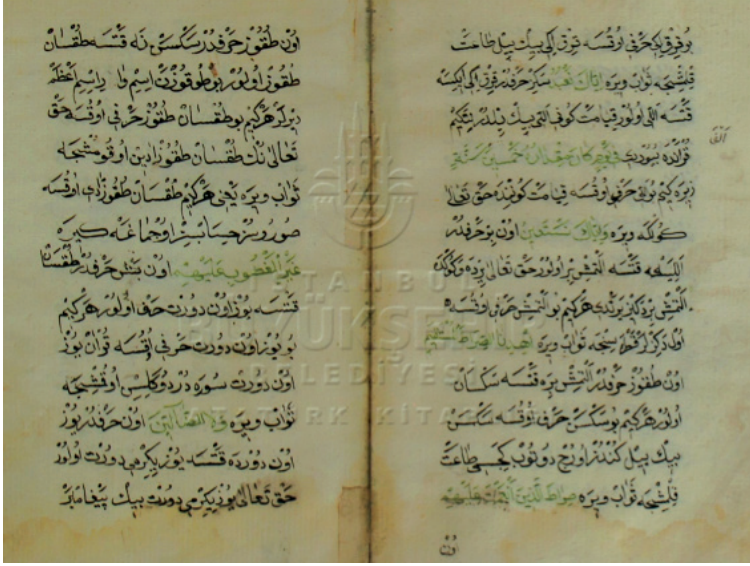
5b-6a

6b-7a

7b-8a

8b-9a

